

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

D. Bernard Botte, O. S. B., Les origines de la Noël et de l'Épiphanie. Etude historique. Abbaye du Mont César. Louvain 1932, σ. 105.

Ἐν τῇ σειρᾷ τῶν «Textes et Études Liturgique» τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ D. B. Capelle, Abbé Coadj. du Mont César, δημοσιεύεται ἡ ἀνωτέρω πραγματεία τοῦ αἰδου. D. Bernard Botte περὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς Ἐπιφανείας. Ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν ἀρχῶν τούτων ὑπάρχουσιν ἔτι πολλὰ τὰ κενὰ παρὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐργασίας τῶν Usener, Holl, Duchesne, Kellner, Thalhofer καὶ ἄλλων.

Ὁ σ. τῆς ἀνωτέρω πραγματείας, ἀναλαβὼν ἵνα συγκεντρώσῃ καὶ κρίνῃ ἐπισημονικῶς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε δεδομένα περὶ ἀμφιτέρων τῶν ἑορτῶν, διαιρεῖ αὐτὴν εἰς τρία κεφάλαια, ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα ἀφιεροῖ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν κατὰ γεωγραφικὴν σειρὰν τῶν διαφόρων χωρῶν, ἐν τῷ τρίτῳ δὲ κεφαλαίῳ ἐξετάζει κυρίως τὰς ἱστορικὰς ἀρχὰς τῶν ἑορτῶν, παραιθέμενος ἐν τέλει τὴν πραγματείαν De solititiis, ἣτις εὔρηται μὲν λατινιστὶ μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, οὐδαμῶς ἤμως ἰνῆκει εἰς αὐτόν. Ὁ συντάκτης τῆς πραγματείας ταύτης De solititiis συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων τῇ 25 Δεκεμβρίου.

Ὁ αἰδ. Bernard Botte παραιθέμενος τὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἑορτῶν ἐν ἐκάστῃ χώρᾳ, εὐρίσκει ὅτι πρώτη μναία τῆς ἑορτῆς τῆς Ἐπιφανείας ὑπάρχει ἐν Αἰγύπτῳ, ἔνθα κατὰ τὰς ἐνδείξεις τοῦ Κλήμεντος Πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας ἐώρταζον οἱ Γνωστικοὶ τῇ 6 Ἰανουαρίου τὴν ἑορτὴν τοῦ Βαπτίσματος τοῦ Κυρίου Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας ἐώρταζε τοιαύτην ἑορτὴν περὶ τὸ 430. Ἐν Παλαιστίνῃ τελευτῶντος τοῦ δ'. αἰῶνος ἐπεκράτει ἡ ἑορτὴ τῆς 6 Ἰανουαρίου, ἀφιερωμένη οὕσα εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος. Μόλις κατὰ τὸν στ'. αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ ἑορτὴ τῆς 25 Δεκεμβρίου, καίτοι καὶ πρότερον δὲν ἦτο ἄγνωστος ἡ ἑορτὴ αὕτη. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν εἰσήχθη ἡ ἑορτὴ τῆς Γεννήσεως περὶ τὸ 386, ὡς κέχωρισμένη τῆς ἑορτῆς τῆς Ἐπιφανείας. Εἰς δὲ τὴν ΚΠολιν περὶ τὸ 380. Μόνον ἡ Ἀρμενία ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ διετήρησε τὸ ἀρχαῖον ἔθος τοῦ νὰ συν-

εορτάζει τῇ 6 Ἰανουαρίου τὴν εορτὴν τῆς Ἐπιφανείας καὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος.

Ἐν τῇ Δύσει τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡ εορτὴ τῆς 25 Δεκεμβρίου ἐν τῷ λεγομένῳ Χρονογράφῳ τοῦ 354, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 336. Βραδύτερον εἰσῆχθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ εορτὴ τῆς Ἐπιφανείας, ἀρχικῶς ὡς εορτὴ τῆς προσκυνήσεως τῶν μάγων. Ὁμοίον τι ἐγένετο καὶ ἐν Ἀφρική. Περὶ τὸ 380 ἦσαν σαφῶς καθωρισμένοι αἱ δύο εορταὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, ὁπόθεν νομίζει ὁ σ. ὅτι κυρίως εἰσῆχθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ εορτὴ τῆς Ἐπιφανείας—Βαπτίσματος.

Προκειμένου περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν εορτῶν τῆς 25 Δεκεμβρίου καὶ τῆς 6 Ἰανουαρίου πάντες οἱ ἐπιστήμονές εἰσι σύμφωνοι ὅτι δὲν στηρίζονται αὐταὶ ἐπὶ ἱστορικῆς παραδόσεως. Αἱ παρατηρούμεναι κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας διάφοροι ἀντιλήψεις μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, μαρτυροῦσιν ὅτι δὲν ἐπεκράτει κοινὴ γνώμη περὶ τοῦ πότε ἐγεννήθη καὶ πότε ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος. Ἐπικρατεστέρα ἐφάνετο μᾶλλον ἡ ἐν Παλαιστίνῃ παράδοσις, καθ' ἣν ἡ Γέννησις τοῦ Κυρίου συνέπεσε τῇ 20 Μαΐου. Ἄλλ' ἐλλείπουσι τὰ δεδομένα πρὸς στήριξιν τοιαύτης παραδόσεως. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς 25 Δεκεμβρίου, οἱ Πατέρες τοῦ 4 αἰῶνος, ὡς ὁ ἅγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἐπίστευον ὅτι ἡ χρονολογία αὕτη ἐστηρίζετο ἐπὶ πραγματικῷ γεγονότος. Ἄλλὰ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν δὲν εἶναι σοβαρὰ καὶ ἀνεπίδεκτα ἀμφισβητήσεως.

Πῶς ὅμως καὶ πότε ὠρίσθη ἡ 25 Δεκεμβρίου ὡς ἡμέρα εορτῆς τῶν Γενεθλίων τοῦ Σωτῆρος; Ὁ αἰδ. Bernard Botte προσάγει τὰς διαφόρους διατυπωθείσας θεωρίας, ἐξ ὧν ἀποδέχεται ἐκείνην καθ' ἣν ἡ χριστιανικὴ εορτὴ τῆς 25 Δεκεμβρίου ὠρίσθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐθνικῶν εορτῶν τοῦ ἡλίου καὶ κατ' ἀντίδρασιν πρὸς αὐτάς. Διὰ μακρῶν ἐξετάζων τὴν ἀρχὴν τῆς εορτῆς τῆς Ἐπιφανείας καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ εορτὴ αὕτη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦτο εορτὴ τῆς Ἐνσαρκώσεως, τῆς Γεννήσεως. Ἐμορφώθη δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸ πρῶτον ἢ πιθανῶς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἐθνικὴν εορτὴν τῆς γεννήσεως θεοῦ τινος, τοῦ Αἰῶνος, τοῦ Διονύσου, τοῦ Ὀσίριδος ἢ ἄλλου τινος, ταυτιζομένου πρὸς τὸν ἥλιον, εἶχε δὲ σχέσιν καὶ πρὸς τὰς χειμερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου. Ὁ αἰδ. Bernard Belle θεωρεῖ καὶ τὸν ἀγιασμὸν τῶν ὑδάτων, τὸν ἐπικρατήσαντα μετὰ τὸν διαιχωρισμὸν τῆς εορτῆς τῆς Γεννήσεως ἀπὸ τῆς εορτῆς τῆς Βαπτίσεως, ὡς προσελθόντα κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἐθνικὴν τελετὴν. Ἄλλ' ὁμο-

λογεῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἀποτελοῦσιν ὑποθέσεις ἀπλῶς καὶ καταλήγει δηλῶν ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ θέμα ἐξηγητημένον.

Τῷ ὄντι τὸ θέμα δὲν εἶναι ἐξηγητημένον, ἀλλ' ἡ καλλίστη πραγματεία τοῦ αἰδ. Bernart Botte ἀποτελεῖ σπουδαιότατην ἐπιστημονικὴν συμβολὴν εἰς τὴν διασάφηναι καὶ διαφώτισιν πλείστων σημείων τοῦ ζητήματος περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῶν ἑορτῶν Ἐπιφανείας καὶ Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος. Ἐπὶ δύο τινα σημείων δὲν ἐνδιέτριψε λεπτομερῶς ὁ σ., ἐπὶ τῶν λόγων τῆς βραδύτητος τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἑορτῆς τῶν Γενεθλίων τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὀνόματος τῆς ἑορτῆς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ Εὐαγγέλια δὲν παρέχουσι θετικὰς χρονολογικὰς ἐνδείξεις περὶ τοῦ μεγίστου γεγονότος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δὲν εἶναι ἐξ αὐτῶν γνωστὸς ὁ μῆν τοῦ γεγονότος τούτου οὔτε ἡ ἡμέρα. Εἶναι μόνον δυνατὸν νὰ καθορισθῇ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος. Πιθανῶς ἀπεσιωπήθη ἡ ἡμερομηνία, διότι προὔκειτο περὶ γνωστοῦ τοῖς πᾶσι γεγονότος, ἀλλὰ, μικρὸν κατὰ μικρὸν, σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου οἱ μεταγενέστεροι χριστιανοὶ ἐλησμόνησαν αὐτήν. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὅτι σκοπίμως παρεσιωπήθη ἡ ἡμερομηνία διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους.

Ὁ ἔθνικὸς κόσμος ἀπέδιδεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰς γενεθλίους ἡμέρας καὶ πομπωδῶς αὐτὰς ἐώρταζε, διότι ἐφρόνει ὅτι εἶχε πάντοτε σημασίαν ἡ γέννησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ καὶ ἐν ὀρισμένῃ ἡμέρᾳ. Ἡ ἐν χρόνῳ ζωὴ τῆς φύσεως ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους φαινόμενα, τὰ ὅποια ὄριζον οὗτοι δι' ὀνομάτων τῶν θεῶν. Ἐκ τῶν ἐν χρόνῳ δὲ φαινομένων ἐξήρτων τὴν πρῶτον καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Ἐν διαρκείᾳ τοῦ ἔτους ἐκδηλοῦνται ἢ ἐκλείπουσι, πρὸς καιρὸν, αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ζῶσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ θεία δημιουργικότης ἀποκαλύπτεται ἐν διαρκείᾳ τοῦ ἔτους, ἡ δὲ φυσικὴ γέννησις δὲν καταπαύει ἐν οὐδεμίᾳ ἡμέρᾳ. Ἐπὶ τῶν φαινομένων δὲ τῆς φύσεως ἐστηρίχθη τὸ ἡμερολόγιον, ἰδίως παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, οἱ ὅποιοι λεπτομερῶς εἶχον καθορίσει τὰς γενεθλίους ἡμέρας τῶν θεῶν των, συνδεομένων μετὰ τῶν διαφόρων φαινομένων τῆς φύσεως. Κατὰ τὰς παραστάσεις τῶν Αἰγυπτίων καθ' ἑκάστην ἡμέραν γεννᾶται καὶ εἰς θεός, ὡς ἐσημείωσαν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Πλούταρχος, οἱ μελετήσαντες τὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων. Ἐντεῦθεν αἱ γενεθλίοι ἡμέραι τῶν θεῶν ἐωρτάζοντο διὰ μεγάλων θρησκευτικῶν πανηγύρεων. Κατ' ἀναλογίαν δὲ ἐωρτάζοντο

καὶ αἱ γενέθλιοι ἡμέραι τῶν Φαραώ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Πέρσαι, ὡς ἐσημείωσεν ἄλλιν ὁ Ἡρόδοτος, ἐξαιρετικῶς ἐώρταζον διὰ πλουσίων συμποσίων τὰς γενεθλίους ἡμέρας των.

Πιθανῶς δὲ ὁ ἐορτασμὸς τῶν γενεθλίων ἡμερῶν μετεδόθη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, διότι παρουσιάζεται ἰδίως μετὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐτιμῶντο αἱ γενέθλιοι ἡμέραι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, εἶχε δὲ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἐνδόξου ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ὑπῆρξεν ἡ γενέθλιος ἡμέρα τοῦ Εὐρυπίδου. Ἐμυθολογοῦντο δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ «θεοὶ γενέθλιοι», προστάται τῆς γεννήσεως, τιμῶμενοι παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν γενέθλιον ἡμέραν ἐκάστου.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐτίμων ἐπίσης κατὰ τὰς γενεθλίους ἡμέρας τὸ προστατεῦον ἕκαστον αὐτῶν *genius natalis*. Ἐωρτάζοντο ὑπ' αὐτῶν αἱ ἡμέραι τῶν γενεθλίων διὰ πλουσίων συμποσίων. Μετ' ἐξαιρετικῆς μεγαλοπρεπείας ἐπανηγυρίζοντο αἱ γενέθλιοι ἡμέραι τῶν Αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ Νέρων εἶχε καθορίσει ὡς ἡμέραν ἀργίας καὶ τῆς μητροῦς του Ἀγριππίνης τὴν γενέθλιον ἡμέραν.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρους οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέφευγον τὸν ἐορτασμὸν τῶν γενεθλίων ἡμερῶν. Ὁ μέγας Ἀλεξανδρεὺς Διδάσκαλος Ὁριγένης, βαθύς μελετητὴς τῆς ἑβραϊκῆς φιλολογίας, παρετήρησεν ὅτι οὐδενὸς διαπρεποῦς ἀνδρὸς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐσημειώθη ἡ γενέθλιος ἡμέρα. Ἐσημειώθησαν μόνον αἱ γενέθλιοι τῶν τυράννων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τῶν Φαραώ, τοῦ Ἀντιόχου, τοῦ Ἡρώδου. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναγράφονται τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ τούτων ἡ ἀνάμνησις ἐπανηγυρίζετο. Τὰ ἀγαθὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως ἐθεωρεῖτο ἡ ἀπαρχὴ τῶν θλίψεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν, ἦτο ἡμέρα μᾶλλον κατάρσας, ἀποτροπιασμοῦ καὶ οὐχὶ δὲ ἐορτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ ἐορτασμὸς τῆς γενεθλίου ἡμέρας παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐθεωρεῖτο ἀποτοῦ-παιος εἰδωλολατρικῆ συνήθεια. Τὸ ἐορτολόγιον αὐτῶν δὲν ἀνέγραψεν ἐορτὴν γενεθλίου ἡμέρας οὐδενός.

Τοιαύτη ἀντίληψις τῶν Ἰουδαίων περὶ τῆς γενεθλίου ἡμέρας ἐπεκράτησεν ἐπὶ μακρὸν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς. Ὁ αὐτὸς Ὁριγένης, κατὰ τὸν γ' αἰῶνα, ἀποκρούων τὸν ἐορτασμὸν γενεθλίου ἡμέρας παρῆεμπεν εἰς τὸ παραδειγμα τοῦ Ἰώβ καὶ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου, οἵτινες κατηρῶντο τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς των, προσέθετε δὲ ὅτι μόνον ἡ ἀμαρτωλοὶ πανηγυρίζωσι κατὰ τὰς γενεθλίους ἡμέρας, ἐνῶ οἱ ἄγιοι διέρ-

χονται αὐτὰς ἐν πένθει. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων χρόνων ἀπέδιδον μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου ἢ εἰς τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως, διότι ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου εἶναι μετάβασις εἰς τὴν αἰωνίαν, τὴν ἀληθῆ ζωὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοὺς μάρτυρας τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐτίμων ἐξαιρέτως κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ μαρτυρικοῦ αὐτῶν θανάτου. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ὠνόμαζον τὰς ἡμέρας τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων γενεθλίας αὐτῶν ἡμέρας (dies natales). Οἱ χριστιανοὶ τῆς Σμύρνης ἔγραφον ὅτι ἔμελλον νὰ ἐπιτελώσι τὴν τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου «μαρτυρίου ἡμέραν γενεθλίον εἰς τε τῶν προηθληκότων μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἀσκησίν τε καὶ ἐτοιμασίαν». Ὁ δὲ περιβόητος μάρτυς τῆς Σμύρνης Πιόνιος συνελήφθη «ἐν τῇ γενεθλίῳ ἡμέρᾳ τοῦ μακαρίου μάρτυρος Πολυκάρπου», προῖδὼν ὅτι ἔμελλε νὰ συλληφθῆ «πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῶν Πολυκάρπου γενεθλίων». Ἐν ἑορτῇ μαρτύρων ὁ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων ἔλεγε «δὲν ἀπέθανον ἐκεῖνοι, ὧν τὴν γενεθλίον ἡμέραν τελοῦμεν, ἀλλ' ἀναγεννηθέντες ζῶσι, διότι ἐγένοντο μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ, τῆς ζωῆς πάντων». Ἴδου δι' ὀλίγων λέξεων ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς γενεθλίῳ ἡμέρας.

Ἄλλ' ἤδη εἶχε καθιερωθεῖ ἡ ἑορτὴ τῆς Ἐπιφανείας, περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ὁποίας ὑπῆρχε διχογνωμία παρὰ τοῖς πατέράσι τῆς Ἐκκλησίας. Διότι οἱ μὲν ἐξελάμβανον αὐτὴν ὡς ἑορτὴν τοῦ βαπτίσματος, οἱ δὲ ὡς ἑορτὴν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανίσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως. Ἀλλὰ διατὶ προὑτιμήθη ἡ 6 Ἰανουαρίου καὶ οὐχὶ ἄλλη τις ἡμέρα ἐνῶ ἐκ τῶν Εὐαγγελίων δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος; Πιθανῶς δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ 6 Ἰανουαρίου, ὡς ἔκ τῆς ἡμέρας τοῦ ἔτους, πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου Ἀδὰμ καὶ πρὸς τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ νέου Ἀδὰμ (πρβλ. Α΄ Κορ. 15, 20-22), εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τὴν πρώτην τοῦ νέου ἔτους ἐώρταζον ὡς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ὁ Μικρασιάτης Ἕλλην Εἰρηναῖος Ἐπίσκοπος Λογδούνου κατὰ τὸν β' αἰῶνα ἀμμάσας, παρελλήλιζε τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἐξέφραζε μετὰ βεβαιότητος τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὸν κόσμον ὡς ἄνθρωπος τὴν ἕκτῃν ἡμέραν. Περὶ τῆς ἕκτης ἡμέρας ὁ Εἰρηναῖος ἐξέφραζετο ὡς περὶ γνωστῆς τοῖς πᾶσιν ἡμέρας προφανῶς ἐννοῶν τὴν 6ην Ἰανουαρίου. Κατὰ πᾶσαν λοιπὴν πιθανότητα ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐωρτάζετο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ

γέννησις τοῦ Χριστοῦ τὴν ἡν Ἰανουαρίου. Ἐναντίον αἰρετικῶν τινων, τῶν λεγομένων Δοκητῶν, ἀρνούμενων δὲ τὴν πραγματικὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία ἐτόνιζε τὸ γεγονός, ὅτι «ὁ Λόγος σὺρξ ἐγένετο», ὅτι ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος. Ἀφοῦ δὲ ἐγεννήθη ἔχει καὶ γενέθλιον ἡμέραν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπίθανον ὅτι παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις τῶν πρώτων χριστιανῶν ὡς πρὸς τὰς γενεθλίους ἡμέρας, λίαν ἐνωρὶς καθωρίσθη ἡ ἑορτὴ τῶν γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ ὡς ἑορτὴ τῶν Θεοφανείων ἢ Ἐπιφανείων, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἔτους τὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ἡμέραν τῆς δημιουργίας τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἠναγκασμένη ν' ἀντεπεξέρχεται καὶ κατ' ἄλλων αἰρετικῶν τῶν πρώτων χρόνων, τῶν Ἐβιωναίων ἢ Ἐβιωνιτῶν, παραδεχομένων τὸν Χριστὸν ὡς ἀπλοῦν ἄνθρωπον. Ὅθεν τὴν ἑορτὴν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐώρταζεν ὡς ἑορτὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνθρώπου. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὀνομασία τῶν Θεοφανείων ἢ Ἐπιφανείων, ληφθεῖσα προφανῶς ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί». (Α'. Τιμ. 3,16) εἰς «τοῦτο ἐφανερώθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ» (Α'. Ἰωαν. 3,8) «ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ» (Τιτ. 3,4) «ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις» (Τιτ. 2,11). Ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἐκφράσεων τῆς Γραφῆς ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ ὀνομάσθη Ἐπιφάνεια ἢ Θεοφάνεια. Σημειώτεον δὲ ὅτι τὴν λέξιν Ἐπιφάνεια μετεχειρίζοντο καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐμφανίσεως ἢ φανερώσεως Θεοῦ τινος ὑπὸ μορφήν ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασεὺς ἐλέγχει τοὺς Ἐπικουρείους φιλοσόφους, διότι «διασύρουσι τὰς ἐπιφανείας τῶν θεῶν». Ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς κατηγορήθη διότι ἠθέλησε νὰ ἑορτάσῃ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀδελφοῦ του, ὡς δῆθεν φανερωθέντος μετὰ τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως του. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον τὴν γέννησιν τοῦ Ἄπιδος οἱ Ἀιγύπτιοι παρίστων ὡς ἐπιφάνειαν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἄντιοχος ὀνόμασεν ἑαυτὸν Ἐπιφάνη, ὡς θεὸν Διόνυσον, εὐρισκόμενον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Ἀντιόχου ὑπῆρχεν ἐπιγραφὴ «Βασίλεως Ἀντιόχου Ἐπιφάνους Διονύσου». Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι τὸ Β' βιβλίον τῶν Μακκαβαίων. ἐν τῷ ὁποίῳ πολὺς λόγος γίνεται περὶ τῶν τυραννικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀντιόχου κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ πρὸς αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ παρεχομένη βοήθεια καλεῖται «ἐπιφάνεια» (Β' Μακ.

2,21 «ἐξ οὐρανοῦ γενομένης ἐπιφανείας», 3,24 «ἐπιφανείαν μεγάλην», καὶ ἄλλ.) Ἐν τέλει τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφεὺς τὸν Θεὸν ὀνομάζει «ἐπιφανῆ Κύριον» (15,34 «οἱ δὲ πάντες εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησαν τὸν ἐπιφανῆ Κύριον, λέγοντες εὐλογητὸς» κτλ. Ἐν Σάμη τῆς Κεφαλληνίας μεσοῦντος τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ. ἐλατρεύετο ὡς θεὸς ὁ γνωστὸς υἱὸς τοῦ Γνωστικοῦ Καρποκράτης Ἐπιφανῆς, οὕτως ὀνομασθεῖς πιθανῶς δι' ἀποθεώσεως. Ἀξιοσημείωτον ὅτι τὰ ἐπιφάνεια ἐωραζόντο ἐν Κεφαλληνίᾳ εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐν νέᾳ σελήνῃ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς του.

Περισσότερον δὲ διασαφηνίζεται ἡ ἔννοια τῶν χριστιανικῶν Ἐπιφανείων ὡς ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ Σωτῆρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι αἰρετικοὶ παραδέχοντο ὅτι ὁ ὡς ἀνθρώπος γεννηθεὶς Ἰησοῦς ἐγένετο Χριστός, ἥτοι προσέλαβε τὴν Θεότητα μόνον ἐν τῷ βαπτίσματι. Τὸ χωρίον τοῦ ψαλμοῦ «υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγένηκά σε», ἀνέφερον οἱ αἰρετικοὶ εἰς τὴν βάπτισιν, θεωροῦντες ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς ἐγεννήθη ὡς Θεός. Ἐπομένως διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Βασιλείδου καὶ ἄλλων αἰρετικῶν περὶ ὧν πληροφορεῖ ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς ὅτι ἐώρταζον τὰ γενέθλια τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοιαῦτα γενέθλια ἐθεώρουν τὴν βάπτισιν, διαστρέφοντες τὴν ἔννοιαν αὐτῆς. Ἡ ἐορτὴ λοιπὸν τῆς 15ης Τυβί ἦτο καὶ διὰ τοὺς αἰρετικοὺς ἐορτὴ τῶν γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ. Οὐδόλωσ δὲ ἀπίθανον ὅτι οἱ αἰρετικοὶ ἐδανείσθησαν τὴν ἐορτὴν ταύτην παρὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τελούσης αὐτὴν τὴν 11 Τυβί, ἥτοι τὴν 6ην Ἰανουαρίου (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν 8 Νοεβρίου). Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὑπὸ τὴν ἐορτὴν τῶν Ἐπιφανείων ἢ Θεοφανείων οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐνόουν τὴν ἐορτὴν τῶν γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐξ ὧσιν ἤδη εἴπομεν εὐνόητον καθίσταται ὅτι μετ' αὐτῆς συνεταυτίζετο καὶ ἡ ἐορτὴ τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Sancti Pachomii Vitae Graecae. Ediderunt Hagiographi Bol-
landiani ex recensione Francisci Halkin S. I. (Subsidia Hagio-
graphica 19) Bruxelles 1932.—Πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα αἰῶνων οἱ
Ἅγιογράφοι Βολλανδισταὶ ἐδημοσίευσαν τὸν ἑλληνικὸν «Βίον τοῦ
ἀγίου Πισχουμίου» ἐν τοῖς Acta Sanctorum, Maii t. III, Ap-
pendix σ. 22-43 (μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως σ. 295-333) μετὰ
προσθήκης «Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ἀγίου Παχουμίου, ἥτοι
Paralipomena de SS. Pachomio et Theodoro (Ἀυτόθι, Appendix

44-53 λατ. μετάφρασις σ. 333-345). Οἱ ἐκδόται εἶχον ὑπ' ὄψει τρεῖς κώδικας συμπληροῦντας ἀλλήλους. Ἡ ἐκδοσις ἐκείνη πολλάκις παρὰ πολλῶν ἐπεκρίθη, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἡ μόνη, ἣτις ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων.

Ἡ ἀνωτέρω νέα ἐκδοσις τῶν Ἁγιογράφων Βολλανδιστῶν ὀφειλομένη εἰς τὸν αἰδ. Fr. Halkin, στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ κώδικος XI. 9 τῆς Λαυρεντινῆς Βιβλιοθήκης Φλωρεντίας, ὃν εἶχον ὑπ' ὄψει καὶ οἱ πρῶτοι ἐκδόται, καὶ ἐπὶ ἀποσπασμάτων τοῦ κώδικος τῆς Ἀμβροσιανῆς Βιβλιοθήκης Δ. 69 Sup. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη συμπληρωθεῖ ἡ ἐκδοσις ὅτ' ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Σεβ. Ehrhard ἐγνώσθη ὅτι ὁ ὑπ' ἀριθμ. 1015 κώδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν διασώζει κείμενον πληρέστερον καὶ ἀρχαιότερον τοῦ βίου τοῦ ἁγ. Παχωμίου.

Ὁ κώδιξ Φλωρεντίας, περιλαμβάνων βίους ἁγίων καὶ τινα συγγράμματα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἐγγράφη τῷ 1021, πιθανῶς ἐν τινι τῶν ἑλληνικῶν Μονῶν τῆς Ἰταλίας. Ὁ αἰδ. Halkin, ἐπισταμένως μελετήσας τὸν κώδ. κα, ἀποκατέστησε τὸ πραγματικὸν κείμενον τοῦ βίου Α'. τοῦ ἁγ. Παχωμίου. Πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ εἰρημένου Φλωρεντινοῦ κώδικος σώζεται ἐν κἀδικι Βατικανοῦ—Βαρβερινανοῦ, 491 (IV, 73), γενομένῳ κατὰ τὸν 15'. αἰῶνα. Ἀντιθέτως ὁ Ἀμβροσιανὸς κώδιξ Δ 69 sup. εἶναι ἀνεξάρητος, συμπληρῶν πολλὰ κενὰ τοῦ Φλωρεντινοῦ κώδικος ὡς ἀποδεικνύει λεπτομερῶς ὁ αἰδ. H. ἀλλ' ἡ συμπλήρωσις εἶναι κυρίως λεκτικὴ καὶ φραστικὴ, ἀναγομένη μᾶλλον εἰς τὸ ὕφος οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἐκθέσεως. Οὕτως ἀποκαθίσταται ὁ βίος Α (Vita prima), οὗτινος παρέχεται πλήρης ἀνάλυσις.

Ὁ βίος οὗτιος συμπληροῦται ὑπὸ τῆς *Ἐπιστολῆς Ἀμμωνος ἐπισκόπου περὶ πολιτείας καὶ βίου μερικοῦ Παχουμίου καὶ Θεοδώρου*, σωζομένης ἐν τῷ αὐτῷ Φλωρεντινῷ κώδικι μετὰ τῆς ἀπαντητικῆς τοῦ Πάπα Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου ἐπιστολῆς. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμμωνος ἔχει ἤδη δημοσιευθεῖ ἐν τοῖς Acta Sanctorum Maii t. III, σ. 63—71 ἢ δ' ἐπιστολῇ τοῦ Θεοφίλου ἐν Πατρ. Migne Ἑλλ. t. LXV, σ. 61. Ἐν § 11 τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀμμωνος ἀναγράφεται ὄραμά τι περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ συναργάτου τοῦ ἁγ. Παχωμίου Θεοδώρου. Τὸ ὄραμα τοῦτο συμπεριελήφθη ἐν τῷ *Ἔρωδι* τοῦ μοναχοῦ Θηκαρά, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 15'. ἢ 16'. αἰῶνα. Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς Ἀμμων ἢ Ἀμμώνιος ἐγεννήθη περὶ τὸ 335, εἰσῆλθῃ τῷ 352 εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ταβερνησιωτῶν Παβαῦ ἢ Βαῦ καλουμένην, καὶ μετὰ τριετῆ ἐν αὐτῇ διαμονὴν εἰς τὰς Μονὰς

Νιτρίας, ἐχειροτονήθη δ' Ἐπίσκοπος Ἀντινόης, ὅτε καὶ ἔγραψε τὰς περὶ Παχωμίου καὶ Θεοδώρου ἀναμνήσεις πρὸς τὸν Θεόφιλον ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἣς διέσωσε πολυτιμοτάτας πληροφορίας περὶ γεγονότων καὶ προσώπων. Ὡσαύτως διέσωσεν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐπιστολὴν τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου πρὸς τὸν Θεόδωρον (§ 29) καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Θεοδώρου πρὸς τοὺς Πρεσβυτέρους, διακόνους καὶ μοναχοὺς τῆς Νιτρίας. Ἡ ἀξία τοῦ μνημείου τούτου καταδεικνύεται ἐκ τῆς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως, ἣν ἐπισυνάπτει ὁ αἰδ. Halkin.

Ἐφεξῆς ἐξετάζει ἕτερον κείμενον, τὰ Παραλειπόμενα «*Ἐν τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Παχωμίου*», ἅτινα διεσώθησαν μετὰ τοῦ Βίου Α. ἐν τῷ Φλωρεντινῷ καὶ ἐν τῷ Ἀμβροσιανῷ κώδικι. Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου τούτου Papebroch ὠνόμασεν αὐτὸ «*Παραλειπόμενα*» (Acta Sanctorum, Maii t. III, 51 ἐξ.), ὁ τίτλος δὲ οὗτος καὶ ἐπεκράσεν. Ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς τοῦ κειμένου ἐσημείωσεν ἐν τῷ προλόγῳ «*Αὐτάρκως μὲν τὰ γραφέντα περὶ τοῦ ἁγίου, οἴμαι, πρὸς ὠφέλειαν δύναται συμβάλλεσθαι ἐνέχεσθαι δὲ τῶν αὐτῶν οὐ βλαβερὸν εἶναι τὸ μὲν ἀναδραμεῖν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσφαλέστερον πρὸς τὴν θεωρίαν παρασκευάζει τῶν λεγομένων τὸν ἀκροατὴν, τὸ δὲ δι' ὄκνον παραιτεῖσθαι τὰ αὐτὰ γράφειν κίνδυνον τῷ παραιτουμένῳ παρέχει. Ὅθεν ἐπαναδραμόντες τῷ λόγῳ, συγγενῇ τῶν προτέρων ὀλίγα ἐκθώμεθα*». Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸν Βίον τοῦ ἁγ. Παχωμίου, ἀποτελεῖται δ' ἐκ σειρᾶς ἀσυναρτήτων καὶ φανταστικῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπεισοδίων, ἄνευ συνδέσμου τινὸς λογικοῦ ἢ χρονολογικοῦ καὶ ἐν ὕφει λόγον λίαν ἐπιτετηδευμένου. Ὁ Amélineau καὶ ὁ Grützmacher ἐγνωμάτευσαν ἄλλοτε ὅτι τὰ «Παραλειπόμενα» προῆλθον ἐκ μεταφράσεως ἐκ τοῦ Κοπτικοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἕχνος τοιοῦτου Κοπτικοῦ κειμένου διεσώθη. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως δὲ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν καταφαίνεται ὅτι ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς ἠντλησεν ἐξ ἑλληνικῶν κειμένων καὶ συνεκέντρωσε διαφόρους παραδόσεις περὶ τοῦ ἁγ. Παχωμίου καὶ Θεοδώρου. Τοιαῦται παραδόσεις καὶ ἱκανὰ ἀνέκδοτα διεσώθησαν μεμονωμένως καὶ ἐν ἄλλοις κειμένοις.

Ὁ αἰδ. Halkin, μετὰ τὰ «Παραλειπόμενα» παρατίθησι τρεῖς ἐτέρους βίους τοῦ ἁγ. Παχωμίου, τούτων ὁ Β'. ὅστις μέχρι τοῦδε ἦτο γνωστός ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ G. Hervet καὶ τῆς γερμανικῆς τοῦ H. Mertel, σώζεται ἐν πολυαριθμοῖς κώδικι, οὐδὲν δὲ νέον περιέχει ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν βίον Α'. Ὁ βίος Γ'. σώζεται κυρίως

ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 9 κώδικι τῆς Βιβλιοθήκης Πάτιμου. Σχετικῶς εἶναι ὁ πληρέστερος βίος περιέχων ἀποσπάσματα καὶ ἐκ τοῦ Λαυσαϊκοῦ τοῦ Παλλαδίου Ἑλενουπόλεως καὶ τινα ἐπεισόδια, μὴ ἀναγραφόμενα ἐν Βίῳ Α'. καὶ ἐν τοῖς «Παραλειπομένοις». Τινὰ τούτων ἐμπεριέχονται ἐν τοῖς «Ἀποφθέγμασι τῶν Πατέρων» ἅτινα μετὰ τὸν Cotelier ἀνεδημοσίευσεν ἐν τῇ Πατρολογία ὁ Migne. Ὁ βίος Δ', ἀνέκδοτος ὦν μέχρι τοῦδε, παρατίθεται ὑπὸ τοῦ αἰδ. Halkin κυρίως ἐκ κώδικος τοῦ Μονάχου. Ὁ βίος οὗτος φέρει χαρακτῆρα μᾶλλον ἐγκωμιαστικὸν καὶ εἶναι ὑπὸ φιλολογικῆς ἐπόψεως μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας συντεταγμένος. Ἄλλ' εἶναι συντομώτερος τῶν τριῶν ἄλλων Βίων. Ὁ συντάκτης αὐτοῦ παρίσταται ὡς παρὰ τοῦ Παχωμίου πληροφορούμενος ὅσα γράφει ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ σχετικαὶ φράσεις ἀνήκουσιν εἰς τὰς πηγάς, ἃς εἶχεν ὑπ' ὄψει. Κατ' εἰκασίαν τοῦ αἰδ. Halkin δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Βίος οὗτος συνετάχθη ἐν ταῖς χρόναι: Συμειὼν τοῦ Μεταφραστοῦ.

Ὁ Βίος Ε', εὐρισκόμενος ἐν ἱκανοῖς, κώδιξι, συνίσταται ἐκ δύο μερῶν, ὧν τὸ μὲν ἐλήφθη ἐκ τοῦ Βίου Δ', τὸ δὲ ἐκ τοῦ Βίου Γ'. Καὶ τέλος ὁ Βίος ΣΤ', ἀπαρτισθεὶς ἐκ τοῦ Λαυσαϊκοῦ, ἐκ τῶν «Παραλειπομένων» καὶ ἐκ τοῦ Βίου Β', ἔχει δημοσιευθεῖ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ναυ. Ὁ αἰδ. Halkin παρατίθησι μόνον τοὺς τέσσαρας Βίους Α'. Β'. Γ'. Δ'. τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀμμωνος καὶ τὰ «Παραλειπόμενα».

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ «*Βίου τοῦ ἁγίου Παχουμίου*», οὗτινος βάσις κεῖται ὁ Βίος Α'. ὁ αἰδ. Halkin ἀποδίδει, λίαν ὀρθῶς, μεγάλην εἰς αὐτὸν ἀξίαν. Ὁ Βίος οὗτος δὲν ὑπῆρξε, κυρίως εἰπεῖν, θέμα φιλολογικόν. Προῆλθεν ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν περὶ τὸν ἅγιον Παχουμίου μοναχῶν, τὸν ξένον πρὸς τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, ὅστις, διέσωζε ζώσας τὰς παραδόσεις περὶ αὐτοῦ. Ἦδη ὁ P. Ladeuge ἐγνωμάτευσεν ὅτι ὁ Βίος τοῦ ἁγ. Παχουμίου συνετάχθη ἱκανὸν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἁγίου, πάντως ὁμως οὐχὶ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἦτο δυνατόν νὰ λησμονηθῶσιν αἱ ζῶσαι παραδόσεις περὶ αὐτοῦ. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ ἀγαπητὸς μαθητὴς καὶ συνεργάτης αὐτοῦ ἁγ. Θεόδωρος πόλλakis προέτρεψε τοὺς Κόπτας μοναχοὺς ἵνα συγγράψωσι τὸν Βίον τοῦ ἁγ. Παχουμίου, ἀλλὰ δὲν προέβησαν εἰς τοιαύτην συγγραφὴν. Εἶναι δ' εὐτύχημα ὅτι τοιαύτην ἀνέλαβεν ἕλλην μοναχὸς τοῦ Κοινοβίου τοῦ ἁγ. Παχουμίου. Λέγομεν τοῦτο, διότι ἐκ τῆς γραφίδος Κόπτου συγγραφῆς ἡδύνατο νὰ προέλθῃ φαντασιώδεις τε συννοθύλευμα, ἐνῶ παρ' ἕλληνας συγγραφῆς ἔχομεν

πραγματικὸν ἱστορῆμα¹. Ὁ Amélineau ἠγωνίσθη ν' ἀποδείξῃ ὅτι τ' ἀρχικὰ κείμενα τῶν Βίων τοῦ ἁγ. Παχουμίου συνετάχθησαν Κοπιτιστί. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ Βίου ἐσημείωσεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς συνέγραψε Βίον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀφηγήσεων τῶν γερόντων, «*Ἐὰν δὲ εἴπη τις διατὶ ἐκεῖνοι οὐκ ἔγραψαν τὸν βίον αὐτοῦ, λέγομεν καὶ ἡμεῖς ὅτι οὐκ ἠκούσαμεν αὐτῶν λεγόντων πολλάκις περὶ τοῦ γράψαι, καίτοι γε τοιοῦτων συνετῶν ὄντων, ὥς ὁ πατὴρ αὐτῶν, ἀλλὰ τάχα οὐπω καιρὸς ἦν.*» *Ὅτε δὲ εἶδομεν ὅτι χρεῖα ἐστὶ ἵνα μὴ τέλεον ἐπιλαθώμεθα ὧν ἠκούσαμεν περὶ τοῦ τελείου μονάζοντος πατρὸς ἡμῶν, μετὰ τοὺς ἀγίους πάντας, ἔγραψαμεν ὀλίγα ἐκ πολλῶν.*» Παρὰ τὴν σαφεστάτην ταύτην δήλωσιν ὁ Amélineau μεταβαλὼν τὸ ἀνωτέρω «*οὐκ*» εἰς «*οὐν*» (ἰοῦν ἠκούσαμεν) ἐγνωμάτευσεν ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα Κοπιτικὰ κείμενα ὑπῆρξαν τ' ἀρχικὰ τοῦ Βίου τοῦ ἁγ. Παχουμίου. Πλειοδοτῶν δὲ ὁ Grützmacher ἐθεώρησε τὸ «*οὐκ*» ὡς παρέγγραπτον. Ἄλλ' εἶναι σήμερον ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Βίου εἶναι πρωτότυπον καὶ ἀρχικόν. Ὅθεν ὁ αἰδ. Halkin οὐδαμῶς ἐνδιατριβεὶ περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλὰ φρονεῖ ὅτι τοῦ σωζομένου πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ Βίου δὲν ὑπῆρξεν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ συντάκτης. Σηριζέται δ' ἐπὶ ἐσωτερικῶν λόγων τοῦ Βίου καὶ ἐπὶ τῶν «*Παραλειπομένων*». Ἰδίως τὰ περὶ Ὁρσισίου κεφάλαια τοῦ Βίου θεωρεῖ μεταγενεστέρας προσθήκας, γενομένας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀθανασίου (†372). Σπουδαίαν ὡς εἶδομεν συμβολὴν βιογραφικὴν ἀποτελεῖ ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Ἄμμωνος, ἧς ὁ κυρίως ἐμπνευστὴς ὑπῆρξεν ὁ συνεργάτης τοῦ ἁγ. Παχουμίου Θεόδωρος, ἀλλ' ὁ αἰδ. Halkin φρονεῖ ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἐκτὸς τῶν προφορικῶν εἶχε καὶ τινὰς γραπτὰς Κοπιτικὰς ἀφηγήσεις τῶν μαθητῶν τοῦ ἁγ. Παχουμίου. Τὰ προσαγόμενα ἐπιχειρήματα δὲν φαίνονται ἰσχυρά, τὸ μόνον δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἄμμων ἐγίνωσκε καὶ τὴν Κοπιτικὴν.

Περαιτέρω ὁ αἰδ. Halkin ποιεῖται λόγων περὶ τῶν Κανόνων τοῦ ἁγ. Παχουμίου αἵτινες Κοπιτιστὶ τὸ πρῶτον συνταχθέντες μεταφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν λατινικὴν. Οἱ Κανόνες ἀποτελοῦσι σπουδαίαν πηγὴν ἱστορικὴν τῶν κατὰ τὸν ἰδρυτὴν τοῦ Κοινοβιακοῦ συστήματος τοῦ μοναχικοῦ βίου. Τοιαύτην πηγὴν ἀποτελεῖ καὶ ἡ Λαυσαϊκὴ Ἱστορία τοῦ Παλλαδίου Ἐλενουπόλεως.

1. Περλ. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου* (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, περὶ τῶν πηγῶν τῆς ἀρχικῆς ἱστορίας τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Μοναχισμοῦ, Ἑκκλησ. Φάρος» Ἀλεξανδρείας Ε, 1910, σ. 254.

Πάντως, ὡς παρατηρεῖ ἐν τέλει τῆς εἰσαγωγῆς ὁ ἐκδότης τῶν Ἑλληνικῶν Βίων τοῦ ἁγ. Παχωμίου, μένουσιν ἱκανὰ ἔτι ἄλυτα ζητήματα ἐν τῇ εἰς αὐτὸν ἀναγομένη ἱστορίᾳ. Ἡ συγκέντρωσις ὅμως τῶν Βίων ἐν ἐνὶ τόμῳ, γενομένη ὑπ' αὐτοῦ μετὰ πάσης ἐπιμελείας, διευκολύνει τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων. Ἐν τέλει τοῦ τόμου παρατίθηναι ὁ ἐκδότης λεπτομερῆ πίνακα ὀνομάτων ὡς καὶ τῶν Ἀγιογραφικῶν χωρίων. Ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἀρίστην ἐπιστημονικὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἁγ. Παχωμίου καὶ γενικώτερον τοῦ Μοναχικοῦ βίου τῆς Αἰγύπτου.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Novum Testamentum graece et Latine, apparatu critico instructum edidit P. Augustinus Merk S. I.—Romae 1933. Sumptibus Pont. Inst. Biblici. pp 36*, 2×854 cum 4 cartis geographicis; impressum in carta tenui. Religatum uno volumine in tela; L. it. 18—; pro Rectoribus et Administratoribus Seminariorum, Collegiorum, Conventuum qui saltem 6, exemplaria apud ipsum Institutum simul emunt: L. it 15, 50 Extra Romam accedunt expensae postales.

Scribatur ed «Amministrazione Pubblicazioni, Pontificio Istituto Biblico, Piazza Pilotta 35, Roma (101)».

Georg Hofmann S. J., Concilium Florentinum. III. Denschrift des kardinals Casarini über des Synbolum. Erste Ausgabe des lateinischen Textes, verbesserte Ausgabe des griechischen Uebersetzung, Roma (Orientalia Christiana, XXII - 1) 1931.

Ὡς γνωστὸν ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Συνόδῳ εὐρύτατα συνεζητήθη τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἂν κατ' ἀρχὴν ἐδικαιοῦντο οἱ λατινοὶ νὰ προσθέσωσι τὸ Filioque εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως. Τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1438 ἁμιλῶν ἐν τῇ Συνόδῳ ὁ Μάρκος Ἐφέσου ἀπέδειξεν ὅτι οἱ λατινοὶ παρέβησαν τὴν διάταξιν τῆς Γ' Οἰκουμ. Συνόδου «ἐτέραν πίστιν μηδενὶ ἔξεῖναι προσφέρειν ἢ γοῦν συγγράφειν ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὁρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληθόντων σὺν ἁγίῳ Πνεύματι». Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ὁμίλησε καὶ ὁ Βησσαρίων Νικαίας τῇ 1 καὶ 4 Νοεμβρίου. Ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὁμίλησαν ὁ Ἄνδρέας Ρόδου, ὁ Καρδινάλιος Ἰουλιανὸς Καισαρίνης καὶ ἄλλοι τῇ 20 καὶ 25 Ὀκτωβρίου. Ὁ τελευταῖος προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ

Filioque δὲν εἶναι προσθήκη ἀλλ' ἀνάπτυξις, ἐπομένως δὲν προσ-
κρούει εἰς τὴν διάταξιν τῆς Γ' Οἴκουμ. Συνόδου, ἐπομένως ἔδει νὰ
ἔξετασθῇ ἐὰν δογματικῶς εὐδοοῦται. Τὴν ὁμίλιαν τοῦ εἶχε μεταφράσει
ὁ Νικόλαος Σωκανδῖνος, ἦτο δὲ γνωστὴ ἢ μεταφράσις αὐτῆ. Ὁ αἰδ.
C. Hofmann ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τεύχει δημοσιεύει τὸ ἀνέκδοτον κείμενον
τῆς ὁμιλίας τοῦ Καισαρίνη μετὰ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως ἀπηλλα-
γμένης σφαλμάτων. X.

**Ἰωάννου Παπαδοπούλου Κατηχητοῦ, Ἐπίτιμος Δογματικῆ
τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀλεξάνδρεια 1932,
σ 279**—Ὁ καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων καὶ δημοσιευμάτων του λίαν γνω-
στὸς συγγραφεὺς αἰδ. Κατηχητῆς τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας Ἰωάν-
νης Α. Παπαδόπουλος, διδάσκων ἐκτὸς ἄλλων μαθημάτων ἐν τῷ Ἱερο-
διδασκαλείῳ τοῦ «Ἁγ. Ἀθανασίου» τὴν Δογματικὴν, ἐφιλοπόνησε τὸ
ἀνωτέρω σύγγραμμα, ὅπερ καὶ τὸν κύριον σκοπὸν αὐτοῦ, τοῦ νὰ δοθῇ
εἰς χεῖρας τῶν ἱεροσπουδαστῶν εὐχρηστον Ἐγχειρίδιον τοῦ σπουδαιο-
τάτου τούτου μαθήματος, πληροῖ, ἀλλὰ καὶ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀνα-
γνωστῶν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ. Μετὰ τὴν Εἰσαγωγὴν, ἐν τῷ πρώτῳ
μέρει, τῇ κυρίως «Θεολογίᾳ», ἐξετάζει ὁ σ. τὰ κατὰ τὸν Θεὸν γενι-
κῶς καὶ τὸν Τριαδικὸν Θεὸν ἰδίᾳ, τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ
τὴν ἐπ' αὐτοῦ πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, τὰ κατὰ τὸν κόσμον, ὄρατον καὶ
ἀόρατον, ὕλικὸν καὶ πνευματικὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν δευτέρῳ
μέρει, τῇ «Οἰκονομίᾳ» ἢ «Χριστολογία», ἐκτίθησι τὰ κατὰ τὸν Λυτρω-
τὴν τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἀπολυτρωτικὸν αὐτοῦ ἔργον, τὴν οἰκείωσιν τῆς
ἀπολυτρώσεως, τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ Μυστήρια καὶ τὴν τε-
λείωσιν τῆς ἀπολυτρώσεως. Ὁ σ. κατέχων βαθύτατα τὰ θέματα ταῦτα
καὶ μετὰ πολλῆς τῆς δεξιότητος χειριζόμενος αὐτὰ κατώρθωσε νὰ ἐπι-
τύχῃ καὶ συντομίαν καὶ ἀκριβείαν ἐν τῇ ἐκθέσει, ἅμα δὲ καὶ σαφήνειαν.
Κυρίαν πηγὴν ἔχων τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἱερὰν παράδοσιν,
κυροῖ πάντοτε τὰ ἐκτιθέμενα διὰ παραπομπῶν εἰς τὴν πηγὴν ταύτην,
προζάγει δὲ χωρῖα τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.
Οὕτω δὲ κατήρησεν ἔργον μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του παρ' ἡμῖν,
ἔργον χρήσιμον οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ἱεροσπουδαστὰς καὶ τοὺς φοιτη-
τὰς τῆς Θεολογίας ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα ὀρθόδοξον, ἐπιθυμοῦντα νὰ
ἔχῃ σύντομον μὲν, ἀλλὰ πλήρη καὶ ἐπικριβωμένην ἔκθεσιν τῶν δογ-
μάτων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τοῦ αὐτοῦ: Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς (Πατριαρχεῖον Ἀλε-

ξανδρείας, Βιβλιοθήκη ἠθικῶν ἀναγνωσμάτων. Ἀριθμὸς 1) Ἀλεξάνδρεια 1933 Ἀρίστη καὶ εὐγλωττος διάλεξις δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι μετὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐκ τοῦ παγκοσμίου πολέμου θύελλαν ἐπαναστρέφει ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ τὴν πνευματικότητά της καὶ τὴν θρησκευτικότητά της. Ὁ ἄνθρωπος καταλιπὼν τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας ἐπειράθη διὰ μηχανικῶν μέσων νὰ ἐκτείνῃ τὸ ἀνάστημά του πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ κατακρημνισθεὶς εἰς τὸ βάθος τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξουθενώσεως ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὸν Θεόν. X.

Δ Μπαλάνου, Λουκιανὸς ὁ μάρτυς καὶ Λουκιανὸς ὁ ἀποσυνάγωγος. Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 7, 1932 σ. 306. — Ἐν τῷ τεύχει τούτῳ δημοσιεύεται ἀνακοίνωσις τοῦ συγγραφέως γενομένη πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 3 Νοεμβρίου 1932. Ἐν τῇ ἀνακοίνωσει ταύτῃ ἐκτίθενται οἱ λόγοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ σ. βασιλεῖς τὴν γνώμην του ὅτι εἶναι «ἀσύστατος» ἡ κρατοῦσα γενικῶς ἀντίληψις «καθ' ἣν ὁ Λουκιανὸς ὁ ἐπὶ Μαξιμίνου τῷ 312 μαρτυρήσας ἐν Νικομηδείᾳ εἶναι ἐν κ. ι. τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς Λουκιανὸν τὸν διδάσκαλον τοῦ Ἀρείου, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, προστάς τῆς αἵρέσεως αὐτοῦ ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας «ἀποσυνάγωγος». Ἡ συνταύτισις τῶν προσώπων ἐπενοήθη πιθανῶς ὑπὸ τῶν ἀρειανιστῶν «ἐπιθυμούντων νὰ καταδείξωσι τὸν ἀρχηγέτην τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ὡς μάρτυρα». X.

Δημ. Π. Πασχάλη, Βιζύης Ἰωάσαφ Μαρμαραῶς (1790—1846). Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Δ'. τόμου τῶν Ἐθρικῶν. Ἀθήναι Τύποις «τὰ Χρονικά» 1933.

Μιχαὴλ Δ. Βολονάκη, τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων, Λόγος Πανηγυρικὸς ῥηθεις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐορτῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Ἐν Ἀθήναις Τύποις Στεφάνου Ν. Ταρρασοπούλου 1931

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Λόγος εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἀνέκδοτος ἐπ' ὀνόματι Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ἐκ τοῦ τόμου: Εἰς μνήμην Σ Λάμπρου) Ἐν Ἀθήναις 1933

Τοῦ αὐτοῦ: Ὁ Ἀθηναϊκὸς κώδιξ τῶν Πρακτικῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου (Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 8, 1933, σ. 59). Ἐν Ἀθήναις 1933.

Karl Barth. Die Kirchliche Dogmatik. I. Band. Die Lehre vom Wort Gottes. Prolegomena zur Kirchl. Dogmatik. Σελ. XIV—528. Chr. Kaiser Verlag. München 1932.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλαιὰν καὶ τὴν μεσοχρόνιον ἐκκλησίαν καὶ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς διαμαρτυρήσεως, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν θεολογίαν τῶν νεωτέρων χρόνων, εἶχεν ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τοσοῦτον ἀμβλυνοθῆ τοῦ δογματικὸν διαφέρον ἐνώπιον τοῦ διαρκῶς αὐξήσαντος ἱστορικοῦ, ὥστε οὐ μόνον ἡ ἐποχὴ τῶν δογμάτων καὶ τῆς Δογματικῆς ἐν τῇ παλαιότερᾳ τῶν λέξεων ἐννοία, ἦν ἀπέδιδεν εἰς αὐτάς καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ προτεσταντικὴ ὀρθοδοξία, κατήντησε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνεπιστρέπτει παρελθούσα¹, ἀλλὰ καθόλου εἰπεῖν ἡ θέσις τῆς Δογματικῆς εἶχε καταστή ἔφ' ἱκανὸν χρόνον προβληματικὴ ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ καὶ παρίστατο ἀνάγκη ὑποστηρίξεως τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐπιστήμης ταύτης² ἔναντι τῶν κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεων θεολόγων τῆς περιωπῆς τοῦ Harnack καὶ τοῦ Rade. Ἄλλ' ὅμως οἱ ὅροι ἐμφανίζονται ἀντεστραμμένοι ἐν τῇ μεταπολεμικῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ. Τὸ ἱστορικὸν διαφέρον μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς χρεωκοπίας τῆς ἱστοριοκρατίας διατελεῖ ἐν ὑποχωρήσει ἀπέναντι τοῦ αἰεὶ αὐξάνοντος καὶ πρὸς τὴν κορυφωσιν γοργῶς χωροῦντος δογματικοῦ διαφέροντος. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ἐξεδόθησαν πλείστα ὅσα προτεσταντικαὶ Δογματικαὶ³, ἐξ ὧν τέσσαρες μόνον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν μόνῃ τῇ Γερμανίᾳ (P. Althaus, R. Seeberg, Ellwain, Peisker, K. Barth), ἵνα παραλίπωμεν τὸ μέγα πλῆθος τῶν κατ' ἔτος αὐτοτελῶς ἢ ἐν περιοδικαῖς δημοσιευομένων δογματικῆς φύσεως πραγματειῶν, προερχομένων οὐ μόνον ἀπὸ συστηματικῶν θεολόγων, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ ἐξηγητῶν καὶ φιλοσόφων. Ἡ μεταστροφή αὕτη εἶναι εὐεξήγητος, ὡς ἦτο εὐεξήγητος καὶ ἡ πρὸ ταύτης κρατοῦσα κατάστασις. Ἡ μὲν κατάστασις ἐκείνη ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας, ἐξελιξεως ὀδηγησάσης φραγδαίως εἰς πλήρη ἄρνησιν πάσης αὐθεντίας ἐν τῇ χριστιανισμῷ καὶ εἰς τελείαν ἀπογύμνωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος. Ἡ δὲ μεταστροφή αὕτη εἶναι τὸ προῖόν τοῦτο μὲν τοῦ κόρου ἐκ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπικρατήσεως ἐν τῇ προτεσταντικῇ

1. Wernle, Einführung in das Theolog. Studium 1908 σ. 315.

2. J. v. L. Kaftan, Zur Dogmatik (1903) κλπ.

3. Τοιαῦτα ἔχουσιν ἐκδοθῆ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν περί τὰς εἰκοσι καὶ πέντε μόνον ἐν Γερμανίᾳ.

θεολογία τῆς ιστοριοκρατίας (Historismus) καὶ τῆς ὑποκειμενοκρατίας (Subjektivismus), ἣτις εἶχεν ἀγάγει εἰς τὴν σχετικοποίησιν τῶν πάντων καὶ τὴν συναφῆ πρὸς ταύτην ἀβεβαιότητα καὶ πνευματικὴν σύγχυσιν, τοῦτο δὲ τῆς ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης ἀναπτυχθείσης συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης τῆς στροφῆς πρὸς τὰς αἰωνίους βάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ, πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θείαν ἀποκάλυψιν. Τῆς μεταστροφῆς δὲ ταύτης σύμπτωμα ἅμα καὶ συντελεστῆς σπουδαιότατος τυγχάνει ἡ λεγομένη διαλεκτικὴ θεολογία ἢ θεολογία τῆς κρίσεως, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἄλλαχού¹ καὶ ἧς τὸ κυριώτατον δογματικὸν ἔργον εἶναι ἡ μετὰ χειρὸς Δογματικὴ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, τοῦ ἐν Βόννῃ καθηγητοῦ Karl Barth.

Καὶ ποῖος μὲν εἶναι ὁ λόγος τῆς ἐμφανίσεως ἢ μᾶλλον ποῖον εἶναι τὸ κενόν, ὅπερ ἔρχεται ἢ Δογματικὴ αὕτη νὰ πληρῶσῃ δηλοῦται ἐν αὐτῇ τῇ ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Kaiser ἀναγγελίᾳ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς. «Ὁ Προτεσταντισμός», λέγει, «ἐν τῇ ἐπὶ αἰῶνας ἤδη σοφούσῃ ἐκκοσμικεύσει αὐτοῦ ἐπελάθετο ἐπὶ τοσοῦτον τῆς βάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀντικαταστήσας αὐτὴν διὰ προσδεύσεως ἐπικινδύνου ἀθαιρεσίας, ὥστε καθίστατο ἀναγκαία ἡ ἐμφάνις ὅλως νέας ἀνοικοδομητικῆς ἐργασίας, ἣτις πλήρης ταπεινώσεως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ θάρρους ἀπέναντι μακροχρονίων ἔξεων θὰ ἐπελαμβάνετο ἐκ νέου τῶν θεμελιῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ θὰ διεκῆρυττεν ἐκ νέου τὰ δεδοκιμασμένα ἀποτελέσματα μᾶς γνησίας θεολογίας». Ἐνταῦθα δὲ πρόκειται περὶ β' ἐν πολλοῖς ἀναθεωρημένης καὶ ἐπηυξημένης ἐκδόσεως τοῦ πρὸ ἐξαετίας εἰς 4000 ἀντίτυπα ἐκδοθέντος καὶ ἤδη παντελῶς ἐξηνητημένου Α' τόμου τῆς Δογματικῆς τοῦ K. Barth, ἔνθα περιείχοντο μόνον τὰ Προλεγόμενα τῆς Δογματικῆς αὐτοῦ. Τὰ Προλεγόμενα δ' ὅμως ταῦτα ἔλαβον ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει τηλικαύτην ἔκτασιν, ὥστε ὁ παρὼν τόμος, ἢ μᾶλλον ἡμίτομος, ἐκ 500 πον σελ. δὲν ἐξαντλεῖ αὐτά, ἀλλὰ θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἕτερος ἡμίτομος (Half-band) περιέχων τὸ ὑπόλοιπον μέρος αὐτῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν τόμων τούτων προαναγγέλλονται ἄλλοι πέντε τόμοι μέλλοντες νὰ περιλάβωσι τὴν Δογματικὴν καὶ τὴν Ἠθικὴν, ἣν ὁ Barth, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ καθόλου εἰπεῖν πρὸς τὰς ἰδέας αὐτοῦ, θέλει ἀχώριστον ἀπὸ τῆς Δογματικῆς. Πρόκειται

1. Ὅρα Ἐναίσιμα ἐπὶ τῇ 35ετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Μακ. Ἀργιεπισκόπου Ἀθηῶν κ. Χρυσοστόμου 1931 σελ. 187 καὶ ἐξῆς καὶ Κοσμοφωφῶρα 1931 σελ. 211 ἐξ.

λοιπὸν περὶ ὀγκωδέστατου συστηματικοῦ ἔργου ὑπενθυμίζοντας ἐν πολλοῖς τὰ δογματικὰ ἔργα παλαιότερων ἐποχῶν.

Ἦδη ὁ ἀναγνώσκων τὸν τόμον τοῦτον νομίζει πολλάκις, ὅτι εὐρίσκεται ἐνώπιον δογματικοῦ τινος ἔργου τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας ἢ τῶν μέσων χρόνων. ἐνώπιον τοῦ «περὶ ἀρχῶν» συγγράμματος τοῦ Ὀριγένης, ἢ τοῦ de doctrina Christiana τοῦ Ἀδγουστίνου ἢ τῆς Summa Theologica τοῦ Θωμᾶ τοῦ ἐξ Ἀκουίνου ἢ τῶν Sententiae τοῦ Πέτρου Λομβάρδου ἢ τῶν Locī τοῦ Μελάχθωνος ἢ τῆς Institutio τοῦ Καλδίνου κλπ. Εἰς τὸν αὐθόρμητον δὲ τοῦτον παραλληλισμὸν παρέχουσι τῷ ἀναγνώστῃ ἀφορμὴν ἢ θαθεῖα τοῦ συγγραφέως θεοσεβεία, ἢ φιλοσοφικὴ θαθύνοια, τὸ πάθος, ἢ διεξοδικότης καὶ ἢ σοβαρότης τῆς θεολογικῆς συζητήσεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ἢ διαλεκτικὴ μέθοδος τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς διατυπώσεως τῶν πραγμάτων, εἰς ἃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀφείλεται καὶ ἢ ἔκτασις τοῦ συγγράμματος.

Μέγιστον μέρος τοῦ παρόντος τόμου κατέχουσιν αἱ λίαν ἐνδιαφέρουσαι συζητήσεις τοῦ συγγραφέως τὸ μὲν πρὸς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν, τὸ δὲ πρὸς τὴν νεωτερίζουσαν προτεσταντικὴν θεολογίαν, καθ' ἃς συζητήσεις κατάπληκτος παραμένει ὁ ἀναγνώστης πρὸ τῆς μεγάλης πολυμαθείας τοῦ ἀνδρὸς καὶ δὴ καὶ πρὸ τῆς οἰκειότητος αὐτοῦ οὐ μόνον πρὸς τὴν νεωτέραν καὶ τὴν παλαιότεραν προτεσταντικὴν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν γραμματεῖαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν σχολαστικὴν καὶ τὴν παλαιὰν ἐκκλησιαστικὴν. Ἰδιαιτέραν δὲ συγκίνησιν αἰσθάνεται ὁ Ἕλληνα ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τούτου, ὅταν βλέπῃ ἐν αὐτῷ παρελαύνοντας καὶ θεολογοῦντας τοὺς Ἕλληνας πατέρας, εἰ καὶ λυπεῖται διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς νεωτέρας ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ ἐκκλησίας. Φέρουσι δὲ αἱ συζητήσεις αὗται καὶ τὸ ἕλον ἔργον τὸ μὲν ἀπολογητικόν, τὸ δὲ πολεμικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἀπολογητικὴ τοῦ Β' δὲν ἀφορᾷ μόνον εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἀληθινοῦ (κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ) χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐναντίον τῶν ἑαυτοῦ ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων. Ἡ προσωπικὴ δ' αὐτοῦ ἀπολογητικὴ ὑπενθυμίζει πῶς τὴν ἀπολογητικὴν τοῦ Ἀπ. Παύλου, μάλιστα ἐν τῇ Β' πρὸς Κορινθίους καὶ τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ. Λάβρος δ' ἐπιτίθεται ἰδίᾳ κατὰ τοῦ νεωτέρου προτεσταντισμοῦ, οὗ μετὰ πολλῆς πικρίας διεκτραγωδεῖ πῦ (σελ. VIII) τὴν αἰετὴ αὔξουσαν ἐξαγρίωσιν, ἀνιαρότητα καὶ ἀσημότητα («Verwilderung, Langweiligkeit und Bedeutungslosigkeit»).

Τοῦ ἔργου προτάσσεται πρόλογος μεστός θεοσεβείας καὶ πεποιθήσεων ἀκραδάντων, ἐνθα ὁ σ. ἐξηγεῖ τὰς τε ἐν τῇ β' ἐκδόσει ἐπενεχθεῖ-

σας μεταβολὰς καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ μορφὰς ἐπὶ στροφῆ πρὸς τὸν σχλαστικισμόν καὶ ἐπὶ κρυπτοκαθολικισμῷ, αἵτινες ἐξετοξεύθησαν κατὰ τῆς α' ἐκδόσεως, ἐπειδὴ αὐτὸς ἀγνιτίζεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀχαλινώτου φιλελευθερισμοῦ ἀπαλλοτριώσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ οὐσιωδῶν αὐτοῦ δογμάτων, οἷα εἶναι τὸ τῆς ἁγ. Τριάδος καὶ τῆς ἐν τῇ παρθένῳ ἐνανθρωπήσεως τοῦ θείου Λόγου. Τὸν ὄρον ἐκκλησιαστικῆ Δογματικῆ προτιμᾷ νῦν ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ α'. ἐκδόσει Χριστ. Δογμ. τοῦτο μὲν διότι φρονεῖ, ὅτι τῆς προσωνομίας «χριστιανικῆς» δὲν πρέπει νὰ γίνεταὶ εὐκολοὺς χρήσις, τοῦτο δὲ διότι τὴν Δογματικὴν ἐκδέχεται ὡς ἐπιστήμην ἀναποσπάστως συνδεδεμένην μετὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄξια ἰδιαζούσης προσοχῆς ἢ δήλωσις τοῦ σ. ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ Δογματικῆς ἐπιστήμης τῆς διαλεκτικῆς θεολογίας, ἀλλὰ περὶ Δογματ. τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας. Διακρίνει τὴν γνησίαν ἐκκλησιαστικὴν εὐαγγελικὴν θεολογίαν ἀπὸ τῆς αἰρετικῆς μοντερνιστικῆς, ἣν χαρακτηρίζει ὡς *Untheologie* (μὴ Θεολογίαν). Διεκτραγωδῶν δὲ μετὰ πάθους τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας δηλοῖ, ὅτι δὲν ἀπογοητεύεται ἐξ αὐτῆς καὶ ἀναδεικνύει τὴν σημασίαν τῆς Δογματικῆς διὰ τὴν βελτίωσιν αὐτῆς.

Μετὰ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων ἐπακολουθεῖ ἡ Εἰσαγωγή, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἔργου τῆς Δογματικῆς, (Ἐκκλησία, Θεολογία, ἐπιστήμη, Δογματικὴ ὡς ἔρευνα καὶ ὡς πίστις, σελ. 1—22), καὶ περὶ τοῦ ἔργου τῶν προλεγομένων τῆς Δογματικῆς (σ. 23—43).

Τὴν Δογματικὴν ὁρίζει ὡς τὴν ἐπιστήμην «τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοδοκιμασίας τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐν αὐτῇ περιεχόμενον λόγον τοῦ Θεοῦ» (σ. 1). Τὴν δὲ Θεολογίαν θέλει ὡς λειτουργίαν (*Funktion*) τῆς ἐκκλησίας, ἐπικαλούμενος δύο εὐστοχῶτατα ῥητά, τὸ μὲν τοῦ Αὐγουστίνου, καθ' ὃ Θεολογία εἶναι *de divinitate ratio sive Sermo* τὸ δὲ τοῦ Coccejus, καθ' ὃ «Θεολόγος ἐστὶν ὁ τὸν Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἰς δόξαν αὐτοῦ λέγων». Ἄρα κατὰ τὸν Barth ἡ θεολογία δὲν εἶναι ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἠθέλησαν αὐτὴν ὁ Schleiermacher καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ περὶ Θεοῦ ἐπιστήμη. Ὁ σ. ἀποκρούων τοὺς ὀρισμοὺς τῶν νεωτέρων ἐκείνων θεολόγων, οἵτινες θέτουσι τὴν Θεολογίαν ὀρθολογιστικῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην, ἀναγνωρίζει ἅμα καὶ δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην, καθ' ὅσον δὲν ἀρνεῖται μὲν παντελῶς τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς δικαιώματα, διαμφισβητεῖ δ' ὁμως τὸν αἰσθητικῶς ἐπιστημονικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, ἐφ' ὅσον

δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν αὐτῇ αὐστηρῶς οἱ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις ἰσχύοντες κανόνες — (σ. 5—8). Ὁμιλῶν δ' ἔπειτα περὶ τῆς Δογματικῆς, ὡς ἐρεύνης, δηλοῖ ὅτι θέλει αὐτὴν ὡς Theologia crucis, («βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» καὶ «ἔχομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν δοτρακίνοις σκευεσί») καὶ ὀρίζει αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην τοῦ δόγματος καὶ οὐχὶ τῶν δογμάτων, ὡς θέλει ἡ ῥωμαιοκαθολικὴ θεολογία. Τὸ δὲ δόγμα ἐκδέχεται ὡς συμφωνίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κηρύγματος πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ μαρτυρουμένην ἀποκάλυψιν. Ὅθεν ἡ Δογματικὴ δὲν εἶναι κατὰ τὸν Β. ἡ ἐπιστήμη περὶ τῆς ἐκάστοτε ἰσχυούσης χριστ. διδασκαλίας, ὡς ἐκδέχονται αὐτὴν οἱ περὶ τὸν Schleiermacher. Ἐν τῇ Δογματικῇ τίθενται μὲν εἰς ἐνέργειαν πᾶσαι αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, οὐχ ἦττον δ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι αὐτὴ προϋποθέτει τὴν πίστιν καὶ ὅτι πρέπει ἐν πίστει καὶ μετανοίᾳ καὶ προσευχῇ νὰ καλλιεργῆται καὶ δὴ ὑπὸ θεολόγων ἀναγεγεννημένων πνευματικῶς. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἐπικαλεῖται μαρτυρίας παλαιῶν καὶ νεωτέρων θεολόγων καὶ δὴ καὶ τοὺς λόγους τοῦ Λουθήρου «Vivendo, immo moriendo et damnando fit theologus, non intelligendo, legendo aut speculando» καὶ τοὺς προσφάτους τοῦ φιλελευθέρου H. Mulert, καθ' ὃν «οὐδεὶς γίνεται καὶ μένει θεολόγος, οὐδεὶς ποιεῖ ἔργον τῆς ζωῆς τοῦ τὴν ἐπιστήμην περὶ τῆς θρησκείας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅταν μὴ ἔχῃ ἐσωτερικὴν σχέσιν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὸν χριστιανισμόν». Ἀκολούθως δ' ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἔργου τῶν προλεγομένων τῆς Δογματικῆς ὀρίζων ὡς ἔργον αὐτῶν τὴν διασάφησιν τῆς γνωστικῆς μεθόδου τῆς Δογματικῆς. Ἀπὸ δὲ τῆς σελ. 47 ἄρχονται τὰ κυρίως Προλεγόμενα, ἐν οἷς ὁ σ, πραγματεύεται προκαταβολικῶς ὄλην τὴν περὶ Τριάδος διδασκαλίαν καὶ οὐσιώδη μέρη τῆς Χριστολογίας, ἐξετάζων τὸ ζήτημα περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἀποκαλύψεως, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ, ὡς λέγει, δὲν δύναται νὰ τεθῆ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ δόγματος ἀπὸ εἰδολογικῆς ἐπόψεως, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς τὰ κεντρικὰ σημεῖα τοῦ δόγματος ἀπὸ οὐσιαστικῆς ἐπόψεως (σ. 43).

Ἐν τῷ Α' κεφ. (σ. 47—310) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς κριτηρίου τῆς Δογματικῆς, ὅφ' ὃ ἐννοεῖ τὴν Ἀγ. Γραφήν. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο ἐξετάζει εἰς τὰς ἐξῆς 5 παραγράφους: α) τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα ὡς βλῆ τῆς Δογματικῆς, β) ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν τριπλῆν αὐτοῦ μορφήν, γ) ἡ οὐσία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, δ) τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ε) ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ δόγμα καὶ

ἡ Δογματικὴ. Ἡ οὐσία τῆς ἐκκλησίας εἶναι κατὰ τὸν Β. ὁ Ἰ. Χριστός. Πᾶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ λειτουργίᾳ λόγος περὶ Θεοῦ δὲν ἀποτελεῖ καὶ κήρυγμα. Οὔτε ἡ κοινωνικὴ οὔτε ἡ κατηχητικὴ οὔτε ἡ θεολογικὴ δρᾶσις τῆς ἐκκλησίας εἶναι κήρυγμα (Verkündigung). Ἡ Θεολογία ἔχει τὸ κήρυγμα ὡς προϋπόθεσιν ἅμα καὶ ὡς ὕλην καὶ ὡς σκοπὸν, οὐχὶ δ' ὁμῶς καὶ ὡς ἔργον. Κήρυγμα γίνεται ἡ περὶ Θεοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διδασκαλία, ἔταν ἀπευθύνηται πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μετὰ τῆς ὠριμένης ἀξιόσεως καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ προσδοκίας, ὅπως διδάξῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (Α' Θεσσαλ. β' 13, Β' Κορ. β' 17, Α' Πέτρ. δ' 11). Πάντως δ' ὁμῶς τὸ ἐκκλ. κήρυγμα εἶναι διακονία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, μέσον τῆς χάριτος ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τσιούτο δὲ κήρυγμα εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ κήρυγμα (Predigt) καὶ τὰ μυστήρια (Sacrament). Τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν δογματικὴν θεολογίαν, ἣν ἄριστα κατέχει ὁ σ., ψέγει διότι δὲν ὁμιλεῖ περὶ λόγου τοῦ Θεοῦ («ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος Θεοῦ»). Δὲν παραγνωρίζει μὲν τὴν ἱεροκηρυκτικὴν δραστηριότητα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, δὲν ἱκανοποιεῖται δ' ὁμῶς ἐκ τοῦ ὅτι τὸ κήρυγμα αὐτῆς εἶναι διδασκαλία καὶ παραίνεσις (σ. 71). Τὸ κήρυγμα, ὅπερ ὡς γνωστὸν ἀποτελεῖ τὸ πρῶτιστον στοιχεῖον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ προτεσταντικοῦ θίου, ὁ σ. θέλει πράγματι ὡς θεῖον κήρυγμα, ἀνεπηρέαστον ἀπὸ κοσμικῶν ἐπιδράσεων. Τὸ θέλει ἐπίσης βιβλικὸν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀμερικανικὸν κήρυγμα, ὅπερ κατὰ τὴν πρόσφατον ὁμολογίαν Ἀμερικανοῦ θεολόγου, τοῦ W. Pauck, ἔχει καταστήσει ἡμιστὰ βιβλικὸν, πραγματευόμενον θρησκευτικὰ ζητήματα μεθ' ἑλως ἐπιπολαίας ἀναφορᾶς εἰς τὴν Βίβλον. Ἀλλὰ μὴν παρὰ πᾶσαν προσπάθειαν τὸ ἐκκλ. κήρυγμα δὲν παύεται φέρον καὶ ἀνθρώπινον χαρακτῆρα, ἄρα δὲ χρήζει ἐλέγχου, οὐ τὸ ἔργον ὁ σ., ὡς γνήσιος προτεστάντης, ἀναθέτει εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεολογίαν καὶ δὴ εἰς τὴν Δογματικὴν, ἣν, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ὠρισεν ὡς αὐτοδοκιμασίαν (Selbstprüfung) τῆς χριστ. ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ἐν αὐτῇ περιεχόμενον λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Δογματικὴ κατ' αὐτὸν ἐρευνᾷ, πολεμεῖ, κρίνει, διορθώνει καὶ ἔργον αὐτῆς εἶναι «ἐπικόψαι τὰς τῆς πλάνης ὁδοὺς, ἵνα μίαν ὁδὸν βασιλικὴν βαδίσωμεν» (Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Κατηχ. 195). Ἐξ ἄλλου δ' ἐλέγχει οὗτος δριμύτως τὴν ματαιοδοξίαν τῶν θεολόγων ἐκείνων, οἵτινες, ἐπαγγελόμενοι ἐλευθερίαν μὴ ἔχουσαν κατ' αὐτὸν θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνασμενίζουσι νὰ φαίνωνται διανοούμενοι καὶ ὁμιλοῦντες κατὰ τρόπον «ἐντελῶς μὴ θεολογικόν» (ganz untheologisch).

Περαιτέρω πραγματεύεται διὰ μακρῶν περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν τριπλῆν αὐτοῦ μορφήν (Das verkündigte Wort Gottes, das geschriebene Wort Gottes, das offenbarte W. G.). Ὅμιλῶν περὶ τοῦ προφορικοῦ κηρύγματος δὲν διστάζει νὰ διακηρύξῃ, ὅτι ὁ κηρύσσων εἶναι ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἰδέας τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Χριστοῦ (Vicariat) καὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ μὴ οὔσης κατ' αὐτὸν ἀντιχριστιανικῆς (σ. 99). Περαιτέρω δὲ ἀναπτύσσων τὰ περὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ (Ἁγ. Γραφή) διδάσκει, ὅτι ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ τῆς ἐκκλησίας ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι συμμορφοῦται αὐτὴ πρὸς τὸν κανόνα τῆς Ἁγ. Γραφῆς, ὅτι δηλ. ἀκολουθεῖ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κηρύγματος (σ. 106). Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς παραδόσεως ὁ σ. παραμένει προτεστάντης. Περαιτέρω δὲ ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐν τῇ Βίβλῳ ἀποκεκαλυμμένου λόγου τοῦ Θεοῦ διδάσκει, ὅτι ἡ Βίβλος δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτὴν καὶ ὅτι τὸ θέμα τῆς ἀποκαλύψεως εἶναι ὁ ἐρχόμενος καὶ ὁ ἐν τῷ πληρώματι τοῦ χρόνου ἐλθὼν Χριστός, ὅστις ἀποτελεῖ καὶ τὸν κύριον, τὸν ἄμεσον καὶ τὸν κατὰ γράμμα λόγον τοῦ Θεοῦ. Περαιτέρω δέ, λόγου γινομένου περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ καὶ πάλιν περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἣν θεωρεῖ ὡς ἐπακόλουθον τῆς καταστρεπτικῆς καταρρεύσεως τῆς προτεσταντικῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τὸν ἰη' αἰῶνα καὶ διακηρύσσει, ὅτι αἰτία τῆς καταστροφῆς ταύτης δὲν ἐγένετο ἡ κριτικὴ φιλοσοφία, ἀλλ' ἡ ἄκριτος θεολογία, ὡς μέσον δὲ διορθώσεως τῆς καταστάσεως ταύτης ὑποδεικνύει τὴν ἀνάγκην, ὅπως τὸ ἄμεσον ὑποκείμενον τῆς σημερινῆς Δογματικῆς εἶναι τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα (σ. 128).

Ἀκολούθως (§ 5) εἰσέρχεται εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς φύσεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐν ἑξατάξει α) ὡς ὁμιλίαν τοῦ Θεοῦ, β) ὡς πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ καὶ γ) ὡς μυστήριον τοῦ Θεοῦ, (σ. 128—194). Ἐν τῇ ἐπομένῃ § 6 πραγματεύεται περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἣτις κατὰ τὴν προτεσταντικὴν διδασκαλίαν τοῦ σ. ἔγκειται ἐν τῇ δι' αὐτοῦ τούτου καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐπιτελουμένη ἀναγνωρίσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως (σ. 194—260). Ἐν § 7 πραγματεύεται περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ δόγματος, καὶ τῆς Δογματικῆς (σ. 261—310). Ἄξιαι ἰδιαίτερας μνείας τυγχάνει ἡ παρατήρησις τοῦ Barth, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς αὐθεντίας τῆς Βίβλου καὶ εἰς τὸν ἀλαθῆτως τὴν Βίβλον ἐρμηνεύοντα πάπαν ἀντιπαρατάσσωσιν τὸν τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα μετ'

αὐταρέσκου ἀσφαλείας ἐν ἑαυτῷ φέροντα καὶ τοῦτο ἐν τῇ Βίβλῳ ἀνακαλύπτοντα νεώτερον διαμαρτυρούμενον καθ' ἑαυτὴν τῆς Θεολογίας, θεωρεῖ ἀμφοτέρους τούτους τοὺς τύπους ὡς ὀρθωμένους ἀπὸ τῶν αὐτῶν που προϋποθέσεων.

Ἐπίσης ἀξία πολλῆς προσοχῆς ἔσα λέγει ὁ σ. περὶ τῆς Δογματικῆς ὡς ἐπιστήμης (σ. 291 ἐξ.).—Ἐπακολουθεῖ ἔπειτα τὸ Β' κεφ. τοῦ βιβλίου, ἐνθα πραγματεύεται περὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ δὴ πρῶτον περὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Ὁ Barth δηλ. ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πλείστους τῶν δογματικῶν νομίζει, ὅτι τῆς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν ιδιωμάτων αὐτοῦ διδασκαλίας δεόν νὰ προτάσσηται ἡ εἰδικὴ χριστιανικὴ περὶ αὐτοῦ ὡς τριαδικῆ διδασκαλία. Ἀξίον δὲ ἰδιαιτέρας ἀναδείξεως, ὅτι ὁ Barth, ὡς πιστὸς προτεστάντης χριστιανός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μωδερνιστὰς προτεστάντας θεολόγους, οἵτινες κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ὑπερίσχουν ἐν ταῖς θεολογικαῖς σχολαῖς, φρονεῖ καὶ διδάσκει ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς ὀρθοδόξως περὶ τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, στηριζόμενος ἅμα μὲν ἐπὶ τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἅμα δὲ ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καταπολεμῶν τὰς μωδερνιστικὰς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις καὶ ἀναδεικνύων τὴν οὐσιαστικὴν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἱστορικὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀκραιφνῶς χριστιανικοῦ τούτου δόγματος. Ἐπίσης ἀξία ἰδιαζούσης προσοχῆς τυγχάνουσιν, ἅτε προσερχόμενα ἀπὸ τῆς γραφίδος διαμαρτυρομένου θεολόγου καὶ δὴ τῆς περιωπῆς τοῦ Barth, ἔσα διδάσκει περὶ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτήρος τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Τὴν ἰδέαν τῆς ἀποκαλύψεως θεωρεῖ ὡς ἀχώριστον ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐν τῇ Βίβλῳ συσχετίσις τῶν γεγονότων τῆς θείας ἀποκαλύψεως πρὸς διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα καὶ δὴ καὶ ἡ σημασία, ἣν ἀπονέμει ἡ Βίβλος εἰς ὠρισμένας χρονολογικὰς καὶ τοπογραφικὰς μαρτυρίας δηλοῖ, κατ' αὐτόν, ὅτι ἡ Βίβλος ἐκθέτουσα τὰ περὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως προτίθεται νὰ ἀφηγηθῇ ἱστορίαν, δηλ. πραγματικὰ γεγονότα. Ὅθεν κατὰ τὸν Barth εἶναι ἕλως ἀπαράδεκτος ἡ γνώμη, ὅτι βιβλικὴ τις διήγησις δεόν νὰ ἐννοηθῇ ὡς μῦθος. «Ἡ Βίβλος» λέγει, «δίδει ἰδιάζουσαν σημασίαν εἰς τὴν ἱστορικότητα τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκπιθεμένης ἀποκαλύψεως, ἐπειδὴ τὴν ἀποκάλυψιν δὲν ἐννοεῖ ὡς δημιουργημὰ τοῦ ἀνθρώπου». Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ τῆς περὶ Τριάδος διδασκαλίας, πιστεύει ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ἀνάπτυξιν τῆς ἀπὸ τῆς Βίβλου προσποριζομένης γνώσεως, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστὸς ἢ ὁ Κύριος. Ἐφ' ὅσον δέ, λέγει, ὁ ἀντιτριαδισμὸς δὲν ἀρνεῖται τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, καταντᾷ εἰς πολυθεΐαν καὶ εἰδωλολατρείαν. Πρὸς τὴν χρι-

στιανικὴν μονοθεΐαν συμβιβάζεται μόνον τὸ ὁμοούσιον τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα. Μετὰ τὴν § 8 (σ. 311—367), ἔνθα διμλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἀποκαλύψει, ἐπακολουθεῖ ἡ § 9 (σ. 367—404), ἔνθα διὰ μακρῶν πραγματεύεται περὶ τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ δὴ περὶ τῆς μονάδος ἐν Τριάδι καὶ Τριάδος ἐν μονάδι παραθέτων ἄφθονα πατερικὰ χωρία καὶ διαδηλῶν μετὰ παρρησίας τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὸν τρισυπόστατον Θεόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πλειονοψηφίαν τῶν νεωτέρων διαμαρτυρομένων θεολόγων, οἵτινες περιέπεσαν κατ' αὐτὸν εἰς τὸν σαβελλιανισμόν. Ἐν τῇ § 10 (σ. 404—419) διμλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ πατρός, ἐν τῇ § 11 περὶ τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ (σ. 419—470) καὶ ἐν τῇ § 12 περὶ τοῦ Θεοῦ Ἁγ. Πνεύματος (σ. 470—514). Ἀντὶ τοῦ ὅρου ὑπόστασις μεταχειρίζεται τὸ Seinsweise, («τρόπος υπάρξεως» κατὰ τοὺς Ἑλληνας πατέρας), ἂν καὶ διδάσκει ὅτι ὁ θεολόγος δὲν δύναται νὰ εἶναι θεολόγος ἄνευ τῆς ἀρχῆς τῆς περιεχομένης ἐν τῇ ῥητῇ παλαιοῦ Λατίνου ἐκκλησ. πατρός «non sermoni res, sed rei sermo subjectus est», καὶ ἀναγνωρίζει τοὺς κινδύνους, οὓς διατρέχει τις νὰ πλανηθῇ διμλῶν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἁγ. Τριάδος. Θεολογία ἄλλως τε κατ' αὐτὸν σημαίνει «λογικὴν προσπάθειαν πρὸς κατάληψιν τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων», ἣτις προσπάθεια εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ πεισθῇ τις, ὅτι πρόκειται περὶ μυστηρίου. Τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου καὶ ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν περὶ Ἁγ. Πνεύματος ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐκθέτει ὁ Β. ἐρμηνεύων τὰ σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Εἰδικῶς δὲ προκειμένου περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου ἀποκρούει τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθέντα συστήματα, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ἐβιωνισμού, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ δοκητισμοῦ, ὧν ἀναμάσεις τυγχάνουσιν αἱ νεώτεραι περὶ αὐτοῦ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ πλάνας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐμμένει ὁ Barth εἰς τὸ filioque, ἀποκρούων τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας.

Τοιοῦτο λοιπὸν ἐν ἀμυδρᾷ σκιαγραφίᾳ τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος ἡμιτόμου τῶν Προλεγομένων τῆς Δογματικῆς τοῦ K. Barth. Τὸ ἡμισυ περίπου τῶν κεφαλαιωδῶν ζητημάτων τῆς προτεσταντικῆς Δογματικῆς ἐξετάζονται ἐνταῦθα ἀπὸ περιωπῆς μὲν, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἐμβριθείας. Ἡ σκοπιὰ ἀφ' ἧς ἐξετάζονται τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι ἡ σκοπιὰ ὀρθοδόξου διαμαρτυρομένου θεολόγου ἀναλαβόντος ἀπὸ μιᾶς δεκαπενταετίας τὴν εὐγενῆ, ἀλλὰ παγχάλεπον προσπάθειαν νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν Προτεσταντισμὸν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν μεγάλων μεταρρυθμιστῶν

τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Λουθήρου χαραχθεῖσας θεμελιώδεις γραμμάς, καὶ νὰ ἐπανασυνδέσῃ τὴν λεγομένην εὐαγγελικὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπιτυχᾶνεται τὸ ἐγχείρημα τοῦτο, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετασθῇ. Ἐπίσης δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ διαφοραὶ ἀντιλήψεως, αἵτινες ἐπὶ θεμελιωδῶν ζητημάτων χωρίζουσιν ἓνα ὀρθόδοξον ἀνατολικὸν θεολόγον ἀπὸ ἐνὸς διαμαρτυρομένου, ὅσον πιστὸς καὶ ὀρθόδοξος καὶ ἂν τυγχάνῃ οὗτος. Εἰδικώτερον δὲ περὶ τῶν σημείων τῆς προσεγγίσεως καὶ τῆς ἀποστάσεως ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ Barth καὶ τῶν διαλεκτικῶν καθόλου ὠμιλήσαμεν ἄλλαχού¹. Πάντως, παρὰ πᾶσαν ἀντιγνωμίαν, ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ νὰ αἰσθανθῇ βαθεῖαν ἀνακούφισιν ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ μετὰ χεῖρας ὑπερόχου βιβλίου, ἔνθα μετὰ τοσαύτης σοφίας καὶ πίστεως καὶ δυνάμεως ὑποστηρίζονται θεμελιώδη χριστιανικὰ δόγματα, ἅτινα εἶχον τεθῆ εἰς ἀχρηστίαν ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Προτεσταντισμοῦ. Θερμὴν δ' ἐκφράζομεν εὐχὴν, ὅπως ὁ σοφὸς συγγραφεὺς εὐτυχῆσῃ νὰ ἀγάγῃ εἰς αἴσιον καὶ ταχὺ πέρας τὸ ἀναληφθὲν ἔργον. Ὅσον δὲ ὑπερβολικὴ καὶ ἂν θεωρηθῇ ἡ πολλοὺς μεταξὺ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου θιασώτας εὐροῦσα κρίσις τοῦ κόμητος H. Keyserling ἐμβλέποντος τὸ μέλλον τοῦ Προτεσταντισμοῦ κρεμάμενον ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ K. Barth καὶ τοῦ Fr. Gogarten· ὅσον τολμηρὰ καὶ ἂν θεωρηθῇ ἡ προσδοκία πολλῶν ἀντιπροσώπων τῆς νεωτέρας γενεᾶς τῶν Γερμανῶν θεολόγων ἀναμενόντων παρὰ τοῦ K. Barth τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς Γερμανίας καὶ ὅσον παράτολμος καὶ ἂν θεωρηθῇ ἡ ἐξενεχθεῖσα γνώμη, ὅτι τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ K. Barth «θὰ συντελέσῃ ἴσως περισσότερον πάσης ἄλλης πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς προσπάθειας πρὸς ὑπερνίκησιν τῆς παρούσης παγκοσμίου κρίσεως», πάντως ὑπάρχουσι πλεῖστοι ὅσοι βᾶσιμοι ἐνδείξεις καὶ ἐλπίδες, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὕπερ τοσοῦτους θαυμαστὰς καὶ θιασώτας εὐρίσκει σήμερον παρὰ σύμπαντι τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ καὶ ἰδίως παρὰ τῇ νεολαίᾳ, ἀρκούντως εὐεργετικὴν καὶ ἴσως ἀποφασιστικὴν θὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦλάχιστον τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου ἐπίδρασιν. Ὁ Karl Barth παρέχει πολλὰ τεκμήρια, ὅτι εἶναι the right man in the right time διὰ τὸν Προτεσταντισμόν.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

1. Ὁρα «Ἐνασίμα».